

Slobodan ČAČE
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
HR-23000 Zadar
scace@unizd.hr

O RANIJIM GRČKIM IMENIMA MJESTA NA ISTOČNOM JADRANU

Općenito je poznato da se u različitim starijim razdobljima u sklopu istočno-jadranske toponimije pojavljuju mjesna imena grčkoga podrijetla. Ovi grčki doprinosi mogu se okvirno smjestiti u poznate povijesne kontekste: (1) najstariji poznati horizont bio bi predrimski i odgovarao bi razdoblju jakog grčkog utjecaja i mjestimične kolonizacije Grka; (2) drugi horizont bi odgovarao rimskom razdoblju, s utjecajima koji dolaze iz istočne polovice Carstva u kojem dominira grčki jezik dosežući vrhunac potkraj antike odnosno s ranobizantskim dobom; (3) mlađi period bi približno odgovarao bizantskom vremenu i bio bi u neku ruku nastavak prethodnog, odražavajući veze (političke, gospodarske i kulturne) s Bizantom koje se gase tek u 12. stoljeću. Izvjesno je da je ovakva periodizacija samo pomoćno sredstvo da se ponude okvirni kronološki oslonci razmatranja. U stvarnosti je grčki utjecaj očevidno bio kontinuiran, uz određene promjene u naravi i intenzitetu.

Govoreći o toponimima grčkoga podrijetla valja uvijek imati u vidu da na istočnom Jadranu nikada nije došlo do osnivanja većeg broja grčkih naseobina, odnosno do toga da je u nekoj široj primorskoj oblasti ostvarena potpuna dominacija grčkog etnosa i grčkog jezika. U predrimskom razdoblju grčki utjecaj na toponimiju pretežno se očituje u dva međusobno djelomice povezana vida.

(1) Na jednoj strani je sustav imenovanja koji nastaje kao posljedica sve učestalijih i sve redovitijih grčkih plovidbi i trgovačkih i drugih veza s istočnim Jadranom. Pojedina područja i zajednice, otoke i zaljeve, naselja, rijeke i planine Grci označuju bilo preuzimljući zatečena domaća imena koja u većoj ili manjoj mjeri prilagođuju svojem jeziku, bilo dajući nova imena, od kojih bi neka mogla

biti i prijevodi odnosno kalkovi zatečenih imena. Valja dodati da je ujedno riječ o mentalnom prisvajanju prostora koje se u helenskoj tradiciji ostvaruje i kroz svojevrsno presađivanje i prilagodbu mitova (Heraklova putovanja, Argonauti, Ijina lutanja, povraci – *nostoi* junaka nakon trojanskog rata itd.), a također i kroz grčku interpretaciju istaknutih domaćih kultova. Ovdje je posebno važno istaknuti da je na taj način, kako se naslućuje, do konačnog rimskog osvajanja zacijelo stvoren sustav imenovanja poglavito pomorskog značaja, imajući u vidu činjenicu da je u etnički šarenom svijetu pomoraca i trgovaca grčki jezik trajno održao važnu ulogu i u carsko doba.

(2) U pojedinim užim područjima usljed naseljavanja Grka moglo je doći do većih promjena u toponimiji. Posebno je značajna kolonizacija pod sirakuškom zaštitom u ranijem 4. stoljeću na otocima srednje Dalmacije, sa sekundarnim jakim utjecajem Isejaca na dijelove srednjodalmatinskog kopna u 3.–1. st. pr. Kr.

Ovdje će nas zanimati ponajprije razdoblje prije nego je, pod Augustom, dovršena rimska pacifikacija Ilirika i stvoren trajan sustav rimske vlasti duž istočnog Jadrana pri koncu 1. st. pr. Kr. Ova vremenska granica nije utemeljena samo na činjenici povijesnog prijeloma koji se, pored ostalog, očituje i u konačnom prestanku samostalnog postojanja grčkih naseobina na istočnom Jadranu. Promjena koja je nastupila izuzetno je relevantna za određivanje pristupa fenomenu grčkog utjecaja na istočnojadransku toponimiju antike. Naime, s uspostavom uređene rimske vlasti, ponajprije ustrojavanjem provincije koja će s vremenom dobiti ime Dalmacije, tijekom 150 do 200 godina duž šireg prijadranskog pojasa Ilirika romanizacija će, pored ostaloga, dovesti do znatnog, a mjestimice i potpunog potiskivanja starosjedilačkih jezika. S druge strane – a to je za toponimiju presudno – rimska vlast je od ranog 1. stoljeća nizom za nju uobičajenih mjera izravno ili posredno utjecala na artikulaciju ukupnog imenovanja mjesta na svim razinama. Valja osobito imati na umu izradu iscrpnih popisa zajednica za potrebe oporezivanja, novačenja, uprave i pravosuđa (tzv. provincijske statistike), a osobito pojavu svojevrsnih katastara. Glede ovog drugog valja podsjetiti na to da je već namjesnik Dolabela (14–20. g. po Kr.) proveo na terenu označavanje međa među svim subjektima (kolonije, municipiji, vojska, državna zemljišta, teritoriji domorodačkih općina...), dok se na zemljištu kolonija provela limitacija koja je uvijek bila popraćena i izradom popisa odnosno kartiranjem imanja.¹ Veliku ulogu je imala i izgradnja temeljne mreže cesta s registriranim postajama i milijacijama.²

---

¹ J.J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.; J. J. Wilkes, *The Boundary Stones in Roman Dalmatia*, *Arheološki vestnik AV*, 25, 1974 (1976), 258–271.

² I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela ANUBiH, Knj. 47 (CBI, knj. 2), Sarajevo 1974., posebno 15–38.

Ukratko, ovako razrađeni sustav naprosto pretpostavlja određeni stupanj "standardizacije" mjesnih imena. Jednom ubilježena imena ulaze u upravne i pravne dokumente i doživljavat će promjene samo iznimno, a u svakom slučaju postupno.

Za svako proučavanje antičke toponimije, prema tome, ovaj horizont razdoblja Principata, napose 1.–2. stoljeće po Kristu, izuzetno je važan. Dok u ranijim stoljećima zapravo postoje naporedo sustavi imenovanja u različitim domodačkim i u grčkom jeziku, sada se, na latinskom, izgrađuje jedinstveni sustav.

Za uži primorski pojas duž istočne strane Jadrana raspoložemo danas s oko 160 mjesnih imena potvrđenih u antici. Procjenjujući da taj pojas, računajući samo odsjek koji je u sklopu provincije Dalmacije, ima tek oko 10 do 12 tisuća četvornih kilometara, to bi značilo da imamo po jedno mjesno ime na 60–75 četvornih kilometara. Jasno je da takva evidencija pruža razmjerno dobar uvid u "makrotoponimiju", s iscrpnim popisima imena gradova i drugih važnijih naselja, većih i srednjih otoka, te gotovo svih znatnijih vodenih tokova. Najvećim dijelom ova imena su potvrđena (i) u rimsko doba.

Razumljivo je stoga da se raprava o ranijim slojevima u antičkoj toponimiji uvijek mora temeljiti na pomnom određivanju odnosa spram ovog horizonta.

Drugo značajno pitanje koje ovdje valja barem spomenuti jest odnos spram izvora. Praktički sva antička mjesna imena su već u nekoj mjeri obrađena s različitim stajališta, no izostanak obuhvatne obrade uvjetuje i određene teškoće upravo u pogledu tretiranja izvora koji su raznorodni i koje je, ponekad, teško tumačiti i vrednovati.

Naposljetku ćemo spomenuti povijesno-topografsku stranu problematike. Glavnina djela koja se bave antičkom toponimijom nastala je na temelju poznavanja topografije antičkog Ilirika do pedesetih godina 20. stoljeća. Otada je, uza sve teškoće, ipak ostvaren određeni napredak. Zamjetno je pak da se ni u najnovijim prinosima koji se bave antičkim tekstovima novija postignuća ne uzimaju u obzir. Valja međutim uvijek imati na umu da je za toponomastičko proučavanje važno uravnoteženo uvažavanje triju vidova: (1) jezičnog u užem smislu, (2) onoga koji se tiče izvora koji ime sadrži, te (3), najopćenitije govoreći, naravi imenovanog objekta – referenta. Govoreći o ovom posljednjem aspektu, jasno je da ono što toponomastičar postiže bilježeći na terenu određeno suvremeno mjesno ime i nastojeći ispitati prirodu i povijest imenovanog objekta, isto za mjesna imena iz dalje prošlosti nastojimo utvrditi proučavanjem obavijesti u izvorima – za antiku je, dakako, najčešće riječ o arheološkim ispitivanjima.

Nastojao bih u ovom prilogu ukazati na pojedine aspekte naznačenih pitanja osvrćući se na grčka imenovanja iz najstarijeg vremena, prije osnivanja naseo-

bina u 4. stoljeću pr. Kr., zatim na pojave koje se mogu povezati s promjenama u prvoj polovici 4. stoljeća i, naposljetku, s pojavama karakterističnim za nesnimiju najjužnijeg dijela hrvatske obale u ranoj antici.

1. GRČKA IMENOVANJA MJESTA I ZAJEDNICA NA ISTOČNOM JADRANU.

Grčko upoznavanje sve udaljenijih predjela Sredozemlja i susjednih oblasti od samog početka je obilježeno mitovima. Premda se nerijetko kaže da mitologija prati prisvajanje novih prostora, mentalno kao i stvarno, posebno kroz kolonizaciju, zapravo je ona naprosto vid toga prisvajanja. Heraklova putovanja i podvizi u dalekim krajevima, Odisejeva lutanja, putovanje Argonauta i brojne druge predaje tek su dio nepregledne množine mitskih priča koje na ovaj ili onaj način prekrivaju prostore izvan uže helenske postojbine. "Zadaća" je mitova da objasne i obrazlože određene pojave i stanja, ponajprije prikazujući kako je nešto postalo. U golemoj riznici grčkih mitskih predaja najčešće je vrlo teško odrediti kontekste u kojima se mitska priča razvila, granala i mijenjala, a posebno je teško suditi o tome koja su zbivanja "povijesna jezgra" predaje – ako takve uopće ima.³

Nažalost su grčke predaje s Jadrana razmjerno slabo dokumentirane; s druge strane, povijest grčke penetracije posvjedočena je u fragmentarnim izvorima koje arheološka istraživanja, unatoč postupnom napretku, još ne uspijevaju u znatnijoj mjeri nadopuniti.

Čini se, ipak, da neku sliku ranije grčke penetracije možemo odrediti. Premda se u grčkoj tradiciji, oblikovanoj u matičnom, egejskom helenskom svijetu, Jadran općenito smatra rubnim i dalekim predjelom, ipak je jasno da je Jadran od najstarijih vremena dio širega prostora helenske ekumene. Najjužniji dio Jadrana postaje bolje poznat već u 8. stoljeću kada Eubejci, a potom Korinćani počnu uspostavljati postaje i naseobine duž sve frekventnijeg morskog puta koji vodi od epirskih obala, preko Krfa, Otranta i salentinskog poluotoka prema Zapadu, do Sicilije i Tirenskog mora.

Dva krupna zbivanja, međusobno povezana, određuju daljnji razvoj. Ponajprije je osnivanjem korintske naseobine na Krfu, Korkire (734. g. pr. Kr.), stvoren jak i sve moćniji i utjecajniiji polis koji će, sam ili s Korintom, osnivati prve naseobine unutar Jadrana – Epidamno (Drač) i Apoloniju kod današnje Valone na jugu Albanije. Korkira će se u ranom 6. stoljeću osloboditi korintske dominacije i započeti prodor dublje u Jadran, šireći područje trgovačke razmjene s domorocima sve do sredine istočnojadranske obale.

---

³ Mit, prostor i povijest: R. Katičić 1995, *passim*; J. P. Vernant 1974; M. I. Finley 2000; u vezi s ranim putovanjima i kolonizacijom na sredozemnom Zapadu, s obzirom na povijesne i arheološke spoznaje: J. Bérard 1957. Usp. novije studije o mitu i kolonizacijama: I. Malkin 1984; I. Malkin 1994.

Drugo znatno zbivanje je otvaranje izravne trgovačke rute iz (egejske) Grčke kroz Otrant do poušća Poa. Ondje se oko sredine 6. st. pr. Kr. otvaraju etruski emporiji u koje stiže sve veći broj grčkih pomoraca, ali i obrtnika i drugih naseljenika, posebice u Adriju i u Spinu. Prema kraju 6. stoljeća sve je uočljivije da, bez obzira na podrijetlo grčkih trgovaca, u ovoj trgovini dominantnu ulogu preuzimlju Atenjani. Keramički nalazi nedvojbeno upućuju na posvemašnju prevagu atičkih obrtničkih radionica.⁴

Nalazi s obje strane Jadrana potkrepljuju zamisao o plovidbama odnosno trgovinskoj razmjeni tzv. direkionalne naravi. Jasno je da se znatna većina prometa usmjeruje prema velikim trgovištima na poušću Poa, gdje je koncentracija uvozne robe silno visoka; naprotiv su nalazi duž ostatka Jadrana, premda brojni, zapravo samo svjedočanstva “disperzije” uvoznih dobara.⁵ Imajući u vidu veliko zanimanje Korinćana te osobito Korkirana za južnu polovicu istočnoga Jadrana, možemo danas, barem u glavnim obrisima, ocrtati područje koje su Grci redovito posjećivali i bolje poznavali. Riječ je općenito o južnom Jadranu (Apulija, Ilirija do Neretve), zatim donekle o srednjem dijelu istočnog Jadrana (srednja Dalmacija), te o dijelu jadranskog sjeverozapada (od područja Numane i Ankone do Poa). Razumljivo, Grci su ostvarili dodire i razmjenu s ostalim područjima, ali će ona ipak ostati slabije poznata do 4. stoljeća pr. Kr., ako ne i do punog helenističkog razdoblja.

U ozračju ovih ranijih plovidbi na Jadranu se osobito raširio i ukorijenio mit o junaku Diomedu koji je, kako se najčešće pripovijeda, stradao u Apuliji, ali je pokopan na nekom otoku u Jadranu.⁶ Otkrića keramike 6. i 5. te kasnijih stoljeća na Palagruži, zajedno s urezanim posvetama Diomedu upućuju na zaključak da je Diomedov otok zapravo Palagruža, a ne jedan od Tremita, kako se inače uzimalo. Moguće je ujedno da je *Diomedeia*, odn. u množini *Diomedeiai* (dva otočića, što odgovara Veloj i Maloj Palagruži) uopće najstariji grčki toponim na Jadranu.⁷

Štovanje Diomeda je ostavilo dodatni trag u toponimiji imenovanjem najisturenijeg dijela dalmatinskog kopna, rta Ploča južno od Rogoznice: *promunturium Diomedis*. Arheološka istraživanja su i ovdje obilno potvrdila Diomedov kult, ali istodobno pokazala da svetište ne može biti starije od druge polovice 4. stoljeća pr. Kr.⁸

⁴ F. Berti, P. G. Guzzo (eds.), *Spina. Storia di una città tra Greci ed Etruschi*, Ferrara 1993.

⁵ Za stariji grčki import na istočnom Jadranu: M. Nikolanci 1973; usp. i P. Lisičar 1973; Š. Batović 1984.

⁶ Izvori i glavna literatura u R. Katičić 1995, 335–386; usp. i noviju raspravu M. C. D'Ercole 2000.

⁷ B. Kirigin – S. Čače 1998.

⁸ S. Čače 1997; S. Bilić-Dujmušić 2002.

Podrijetlo Diomedova kulta ostaje nejasno, kao i načini i dinamika njegova širenja do kraja helenističkog doba. Iako se, posebice u talijanskoj znanosti, javlja izrazito nastojanje da se širenje Diomedova kulta posebno poveže s propagandom u vrijeme Dionizija Starijeg u 4. stoljeću,⁹ nalazi s Palagruže ukazuju na povezanost mita i kulta s uzletom trgovine od kraja 6. i u 5. stoljeću, dok nalazi s Diomedova rta otkrivaju popularnost Diomeda u ozračju procvata dugolinijske kao i regionalne pomorske trgovine između kraja 4. i sredine 1. st. pr. Kr. U neku ruku kao da je štovanje Diomeda, zadržavši jasne znake pripadanja grčkoj predaji i civilizaciji, preraslo u općejadranski fenomen u kojem sudjeluju svi koji na Jadranu žive, kao i oni koji ga posjećuju. U tome je sudbina Diomedova donekle slična i ulozi koju na Jadranu ima grčki jezik koji, vjerojatno od 5/4. st. a osobito u helenističko doba, postaje sredstvom komunikacije među raznorodnim/raznojezičnim skupinama koje ovdje žive odnosno djeluju.

Ploveći Jadranom i upoznavajući detaljnije pojedine dijelove i tamošnje ljude, Grci su mahom preuzimali i domaća imena koja su prilagođavali svojem jeziku. Ponegdje su međutim i sami davali imena, kako se čini ponajprije pojedinim otocima i otočkim skupovima. Još je Beaumont iznio hipotezu da su imena otoka s dočekom *-ous(s)a* zapravo trag Fokejaca koji su, po Herodotu, prvi od Grka plovili Jadranom; kasnije su se javila i drukčija tumačenja.¹⁰ Iako se ovakva atribucija ne može dokazati, ostaje ipak vjerojatno da su ovi karakteristični nesonimi doista nastajali u ovo najranije vrijeme grčke nazočnosti na Jadranu.

U ovu malu skupinu spada ime otočja *Celadussae* koje spominje tek Plinije (3, 152). Iz konteksta njegova opisa razabiremo da se to otočje mora nalaziti u nastavku užeg Liburnskog otočja prema jugoistoku, pa se pretpostavlja da je riječ o skupu otoka pred Šibenikom, moguće i o Kornatima. Značenjski je blisko ime otoka *Dyskelados* kojeg spominje Apolonije Rođanin (*Argonaut.* 4, 565), te Mela, 2, 114: κέλαδος "buka koja odzvanja, krik, vika (i dr.)"; δυσκέλαδος "koji strašno, zlosutno buči". Ni u ovim izvorima nije moguće utvrditi o kojem se otoku radi, osim što se iz konteksta zaključuje da se nalazi negdje na srednjem dijelu istočne strane Jadrana. Apolonije Rođanin na spomenutom mjestu imenuje tri otoka koji bi trebali pripadati srednjodalmatinskom skupu: *Issa*, *Dyskelados*, *Pityeia*, pa se pomišlja i na to da se uz Vis (*Issa*) zapravo radi o Braču (*Dyskelados*) i Hvaru (*Pityeia*), no to se ne da dokazati. Značenje imena *Celadussae* i *Dyskelados* prije odgovara manjim otocima izloženim bijesu otvorene pučine.¹¹

⁹ A. Coppola 1989; L. Braccisi 1992; A. Mastrocinque 1996; povezivanje predaje s kraljem Pirom: A. Coppola 1990.

¹⁰ R.L. Beaumont 1936, 171 i d.; Rođani ili Halkidani: L. Braccisi 1971, 31–32; usp. M. Nikolanci 1989a, 46–47.

¹¹ V. pobliže: R. Katičić 1995, 105, 190–191; M. Nikolanci 1989, 48–49.

U vezi sa spomenom Pitijeje u Apolonijevom spjevu, sholijast navodi:

τὴν δὲ Πιτυοῦσσαν καλουμένην Πιτύειαν εἶπεν Ὁμήρω (B 829) ἐπόμενος.
Otok koji zovu Pitijusa nazvao je Pitieja nasljedujući Homera.¹²

Doslovno tumačeći sholiju, reklo bi se da jedan od liburnskih otoka nosi ime *Pityoussa*, ali da mu je Apolonije promijenio ime povodeći se za Homerom (*Ilijada*, 2, 829: grad u okolici Troje; usp. Stjepan Bizantinac, s. Πιτύεια). Katičić pak napominje da je imenom *Pityousai* obilježeno otočje pred obalom Hispanije, na što sholijast ne obraća pozornost. Ipak je moguće i prvo tumačenje, prema kojemu bi u nekom starijem izvoru doista na Jadranu postojao otok zvan *Pityoussa* kojeg je Apolonije, iz stilskih ili metričkih razloga, djelomice preinačio, ostavljajući osnovni dio imena da čuva značenje.¹³

Zanimljivo je pak da i u ovom, hipotetički rečeno najstarijem horizontu, nalazimo mogući trag "prevođenja" domaćeg imena. Prema napomeni u Stjepana Bizantinca, grčko ime otoka Brača bi bilo *Elaphoussa*:

Βρεττία, νῆσος ἐν τῷ Ἀδρία ποταμὸν ἔχουσα Βρέττιον. ταύτην Ἐλαφοῦσσαν Ἑλληνας, οἱ δὲ Βρεττανίδα καλοῦσι. τὸ ἔθνικόν ἔδει Βρεττιανός, ὡς Πολύβιος ...

Brettia, otok u Jadranu koji ima rijeku Bretij. Ovu Heleni zovu *Elafusom*, neki pak *Bretanidom*. Etnik je *Bretijan*, kako kaže Polibije itd.

Vidljivo je da je došlo do miješanja imena našeg Brača i Bretija (lat. *Bruttium*), oblasti na krajnjem jugu Italije (današnja Kalabrija). U svakom slučaju je neki grčki pisac zabilježio da Grci zovu Brač *Elaphoussa* 'koji ima jelena, tj. jelenji otok'. Domaće ime *Brattia/Brettia* vjerojatno ima isto značenje, jer se može povezati s imenima kao što je *Brentesion* (lat. *Brundisium*, dan. Brindisi) odnosno s glosom *brunda* i dr. koje se i prema srodnim nazivima za jelena sreću u nekim drugim indoeuropskim jezicima.¹⁴ Drugim riječima, posve je vjerojatno da su ovdje Grci "preveli" domaće ime.¹⁵

Ovom skupu neki dodaju i Polibijevo *Melitousa*,¹⁶ no u Stjepana Bizantinca (s. Μελίτουσα, πόλις Ἰλλυρίας. Πολύβιος τρισκαιδεκάτω...) se navodi da je riječ o gradu Ilirije, a iz konteksta sačuvanih dijelova citirane 32. Polibijeve knjige ne da se izvesti nikakav pouzdan zaključak.

¹² R. Katičić 1970, 122–123; R. Katičić 1974, 41.

¹³ R. Katičić 1995, 105–106, 109; usp. M. Nikolanci 1989, 44–50.

¹⁴ A. Mayer 1957, 94–95.

¹⁵ P. Šimunović 1972, 12–14; P. Šimunović 1986, 96–97.

¹⁶ V. M. Fluss, s. *Melitusa*; R. L. Beaumont 1936, 188, bilj. 197; M. Nikolanci 1989, 46, bilj. 56.

Još nekoliko primjera grčkih imenovanja moglo bi pripadati ovom starijem vremenu. Prema bilješci u Stjepana Bizantinca (s. Ἀγχιάλη) postojala je na Jadranu *Anchiale*, neka starija naseobina egejskih Parana. Nažalost je tekst izvora očividno iskvaren, tako da je posve problematično tumačenje vijesti.¹⁷ Moguće je, ipak, da se radi o nekoj parskoj naseobini na južnom ili srednjem dijelu istočnog Jadrana, nastaloj dakle u oblasti pod korkirskim nadzorom. I ovdje je ime značenjski prozirno: ἀγχίαλος 'blizu mora, primorski'.

Ipak je najčešći slučaj da Grci preuzimlju zatečena imena koja prilagođavaju svom jeziku. No pri tome prilagodbe mogu biti takve da znamo ili pak naslućujemo nastojanje Grka da imenu pridodaju vrijednost koja ga uključuje, općenito govoreći, u njihov civilizacijski obzor. Pogledajmo nekoliko primjera.

APSYRTIDES (Ἀψυρτίδες). Ime otočja koje je moralo zarana ući u grčki svijet. Ime se, napose nakon epa "Argonautika" Apolonija Rođanina u 3. st. pr. Kr. redovito povezuje s pričama o povratku Argonauta preko gornjeg Jadrana. Samo ime otočja povezuje se s imenom nesretnog kolhidskog kraljevića Apsirta kojeg je sestra Medeja namamila, a Jason ubio upravo na jednom od otoka ovog arhipelaga. Pretpostavlja se da je podloga predaje u domaćem imenu liburnskog grada Osora koji se po svoj prilici zvao *Apsorus* ili nekako slično.¹⁸ Po analogiji s drugim primjerima etnika i ktetika istog areala, čini se da je u domaćem jeziku etnik formiran kao *Apsor-t-*, što je već vrlo blisko grčkom liku imena. Sam Osor je u arhajsko i klasično doba vjerojatno bio važna luka i posrednik između unutrašnjosti Kvarnera i zaleđa i vanjskih jadranskih ruta.

Svakako vrijedi istaknuti da u grčkom matičnom području nije izvorno postojala inačica predaje o povratku Argonauta preko ogranka Dunava-Istra i sjevernog Jadrana: gotovo je sigurno da je ta predaja ponikla na Korkiri ili u nekoj drugoj grčkoj jadranskoj sredini, da bi na velika vrata ušla u grčku književnost istom zahvaljujući Apolonijevu spjevu.¹⁹ Karakteristično je pak da Apolonije, u nastojanju da što uvjerljivije objasni podrijetlo odnosno postanak imena Apsirtida, iznosi kako su se oni izvorno zvali *Brygeides* (Βρυγηίδες). Brigi su zacijelo u starini mjestimice boravili i na područjima uz Jadran, ali na krajnjem jugu njegova istočnog primorja; to što se Apolonije poslužio njihovim imenom zacijelo je naprosto plod njegova nastojanja da jadranski zemljopis u svom spjevu "okiti" sa što većim brojem imena koja su, barem za učeni grčki svijet, po sebi obilježena velikom starinom.

¹⁷ R. L. Beaumont 1936, 185 i d.; M. Nikolanci 1989, 50 i d.

¹⁸ Antičke potvrde donosi A. Mayer 1957, 51–52 (s. Apsarus) i 53 (s. Apsyrtides); usp. M. Doria 2002.

¹⁹ O tome iscrpno R. Katičić 1995, 31 i d.; o Apsirtu i Apsirtidima 55 i d.

Nešto je veći broj imena kod kojih samo naslućujemo da su Grci, upoznavši domaća imena, njihove likove prilagođavali ne samo svojemu jeziku, nego i imenima iz vlastitoga onomastika ili su pak, zbog neke sličnosti, tako podešavali likove da imena dobiju njima razumljivo značenje.

Takvih primjera nalazimo u fragmentima najstarijih grčkih tekstova (Hekatej) ili u djelima koja se na stariju književnost oslanjaju (Teopomp, Pseudo-Skilakov Periplus, Pseudo-Aristotelova "Čudesna slušanja" i dr.). Od etnika koji su nam iz njegova izgubljenog djela sačuvani možemo navesti imena plemena u susjedstvu Liburna: *Syopioi* (Συώπιοι, 'svinjoliki', Hekatej), *Mentores* (Hekatej i dr., usp. homersko ime *Mentor*), *Hierastammai* (Ἱεραστάμναι, Pseudo Skilak, značenje nejasno).

Zacijelo ovamo možemo pribrojiti i ime Hila (Hilejaca), po kojima je nazvan i poluotok u srednjoj Dalmaciji.

Riječ je o predaji o Hilejcima koji dolaze na "poluotok" između Šibenika i Splita pod vodstvom Hila (Ἰλλος), sina Herakla i korkirske nimfe Melite, sa Sherije, otoka koji je u homerskoj predaji otok Feačana i poistovjećen s Korkirom-Krfom.²⁰ Moguće je da je predaja povezana s Korkirom u doba njene moći u 6–5. st. pr.²¹ Kr. Hilejci (Ἰλλοι: Pseudo Skilak, 22, Pseudo Skimno 407; Ἰλλῆες: Apolonije Rođanin, 4, 523, 527, i dr. oblici) bi bili ime za pleme koje je možda rano razvilo dobre odnose s Helenima, no to ime se zacijelo održalo stoga što su isti Hilejci razvili i vrlo dobre veze s isejskim Grcima, od druge polovice 4. stoljeća nadalje. O tome izravno svjedoči arheologija, imajući u vidu nalaze s Diomedova rta i iz Trogira, koji je, uostalom, i sam postao grčkim gradićem u sklopu isejske zajednice.

Moguće je da je domorodačko pleme imalo ime koje je glasovno bilo blisko imenu junaka Hila, što je dodatni motiv postanka predaje koja je po svoj prilici u grčku književnost ušla tek zahvaljujući Timeju u ranom 3. stoljeću.²²

Agane, ime hilejskog grada u Apolonija, s obzirom na kontekst i prozirno značenje (ἀγανή 'ljupka'), možda i ne treba shvaćati kao toponim.²³

²⁰ Izvori i komentar: R. Katičić 1995, 387–398.

²¹ Usp. S. Čače 2001.

²² R. Katičić 1995, 93–96.

²³ R. Katičić 1995, 97.

2. TRAGOVI GRČKIH UTJECAJA NA TOPONIMIJU U PODRUČJU KOLONIZACIJE 4. I 3. ST. PR. KR.

U ranom 4. st. pr. Kr. Jadranom se širi premoć Sirakužana pod Dionizijem Starijim. Tada se osniva nekoliko grčkih naseobina, od kojih su neke zapravo samo obnovljene starije grčke postaje, poput Adrije i Spine. Za istočni Jadran je trajno značenje imalo osnivanje naseobina Sirakužana na Visu i egejskih Parana u Starom Gradu na Hvaru. Trećoj istočnojadranskoj koloniji toga doba, Herakleji, arheolozi još nisu ušli u trag. Zabilježena je u Pseudo Skilakovu Periplusu, 22, u nejasnom kontekstu, a historicitet potvrđuju nalazi novca.²⁴

PHAROS. Pouzdani izvori svjedoče da su Parani, pod sirakuškom zaštitom osnovali grad na mjestu današnjeg Starog Grada na Hvaru 385. g. pr. Kr. Ime u obliku Φάρος potvrđuje većina izvora, kao i natpisi, uključivši i one na farskom novcu.

Donekle zbunjuje navod Stjepana Bizantinca (s.v. Πάρος) koji iz izgubljenog djela Skimna Hijanina (3/2. st. pr. Kr.) donosi da »ima i drugi Par (Πάρος), otok Liburna«. To se ponavlja kod Strabona (7, 5, 5) koji dvaput donosi da je *Paros* prvotno ime.

(a) Φάρος ἢ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα, ἐξ ἧς Δημήτριος ὁ Φάριος

Far, prije Par, parska naseobina, odakle je Demetrije Faranin;

(b) ἢ Φάρος, Πάρος λεγομένη πρότερον Παρίων γάρ ἐστι κτίσμα.

Far, ranije zvan Par: to je naime naseobina Parana.

Budući da Strabon u svojem opisu istočnog Jadrana pretežno slijedi stariju grčku geografiju, gotovo je sigurno da njegovi podaci pripadaju istoj predaji na koju se oslanjao i stariji Skimno Hijanin. No lako je moguće da je Strabon, vremenski udaljeniji, a moguće i zato što nije posezao za prvotnim izvorom, interpretirao slijed *Paros* → *Pharos* u smislu da su otok i grad dobili ime po egejskom Paru. Naprotiv se iz Skimnova fragmenta vidi da je *Paros* označen kao liburnski otok, te da je, prema tome, podudaranje s imenom egejskog Para slučajnost – možda iskorištena u “promidžbenim” pripravama za osnivanje Fara.

U grčkom svijetu inače ima veći broj mjesnih imena koja su ista ili im je barem isti osnovni dio. Samo u Stjepana Bizantinca čitamo da se jednako zovu poznati otočić pred Aleksandrijom, gdje je bio sagrađen svjetionik, kao i jedan grad u tesalskoj Perebiji. U natuknici *Pharai* (Φαράι) navodi čak četiri istoimena naselja: u Meseniji, Ahaji, Beotiji i na Kreti; blizak je i lakonski ojkonim *Pharis* (Stjepan Bizant., s.v. Φᾶρις). Vjerujem da je ovo dovoljan razlog da naše ime

²⁴ J. Brunšmid 1898, 54 i d.

smatramo grčkim, iako ostaje nejasno značenje. Za grčki značaj imena govori i početno Φ- koje je nepoznato u domaćim mjesnim i osobnim imenima Ilirika. A. Mayer pak smatra da se u imenu krije riječ iz ilirskog jezika: *bara-, od IE. *bhorō- ‘omorika, bor, smreka’. Štoviše, to značenje bi se dalo prepoznati u već citiranom imenu otoka *Pityeia* (Πιτυεία) u Apolonija.²⁵

Na mjestu Fara vjerojatno je postojalo i neko ranije domorodačko naselje; no svakako je najveće i najvažnije središte otoka do osnivanja Fara bilo na kaštelu grada Hvara, gdje je unatoč ograničenim arheološkim zahvatima potpuno sigurno ustanovljeno veliko željeznodobno naselje s uvoznom keramikom iz Apulije, kao i s uvezenom grčkom keramikom. Ime toga mjesta sigurno je potvrđeno prvi put tek u 6. stoljeću kod Prokopija (Bell. Goth. 1, 7, 32-33: Λυσίνη [λυσία]); no možda i ranije u Pomorskom itinerariju (519, 4) kao *Lissa*. U svakom slučaju se vidi jasna veza sa srednjovjekovnim potvrdama: *Lesna*, *Liesna*, od čega i tal. *Lesina*. Vjerojatno se radi o predgrčkom imenu koje su sačuvali grčki naseljenici.²⁶

TAURIS. Prilično su poznate raspre i dileme oko identifikacije otoka Tauride kod kojega se početkom 47. g. pr. Kr. odigrala odlučujuća pomorska bitka između cezarovske i pompejevske flote. Nakon davnih i kasnije obnovljenih mišljenja da se radi o Šipanu, otoku iz kruga Elafita kod Dubrovnika, prevagnulo je mišljenje da je to Šćedro. S. Gunjača je ukazao na to da se otok javlja u srednjem vijeku pod imenom *Torta* i *Torda*, što je blisko osnovi Taurid-. U dokumentima na latinskom i talijanskom preteže međutim *Torcula*, *Torcola*, što je i današnje talijansko ime otoka. U novije vrijeme je S. Bilić-Dujmušić ukazao na to da pomnija analiza izvora za događaje 47. g. pr. Kr. ukazuje na mogućnost da je Taurida naprosto najveći od Paklenih otoka pred lukom grada Hvara.

U svakom slučaju se čini da je Taurida manji otok u blizini Hvara te da je njegovo ime posljedica grčkog utjecaja, po svojoj prilici nakon osnivanja Fara.

ISSA (Ἰσσα). Nagađa se da antičko ime Visa pripada brojnoj skupini drevnih sredozemnih nesonima. U grčkoj predaji je ovo ime nosio veliki otok Lezb na sjeveroistoku Egejskog mora.²⁷ Sudeći pak po onomu što Teopomp iznosi o junaku Joniju, Iliru s Visa, koji je u neodređenoj starini bio vladar na Jadranu, reklo bi se da je Vis nosio ovo ime i prije kolonizacije u 4. stoljeću pr. Kr.²⁸ Čini se da, posredno, tomu u prilog ide i pisanje Apolonija Rođanina. Spominjući tri

²⁵ A. Mayer 1957, 206–207; A. Mayer 1959, 18.

²⁶ P. Skok 1950, 182–184, prema ranijem mišljenju K. Jirečeka, podržava slavensku etimologiju; Skok, o.c., 192, smatra da Prokopije na gore citiranom mjestu zapravo govori o Visu, no to nije vjerojatno. Usp. i Y. E. Boeglin 1962.

²⁷ Potvrde u Stjepana Bizantinca; o Antissi na Lezbu: H. J. Mason 1995.

²⁸ Iscrpno R. Katičić 1995, 161 i d. ("Jonije Ilir").

“liburnska” otoka srednjodalmatinskog arhipelaga, Apolonije navodi Diskelad i Pitieju, očividno svjesno uvodeći imena koja su obilježena starinom, odnosno izbjegavajući spomen, primjerice, Fara, koji je u grčkom svijetu ostao trajno obilježen kolonizacijom i događajima oko nje početkom 4. stoljeća; no ime Issa pjesnik ne smatra anakronim, kao da je, barem u grčkoj učenoj predaji, to ime već bilo povezano s mitskom starinom.

Imajući u vidu veliko značenje otoka u sustavu navigacije Jadranom, doista je veoma vjerojatno da su njegovo ime Grci zarana prihvatili i utvrdili. Prema novijim arheološkim istraživanjima, predgrčko središte otoka je gradina Talež na južnoj obali otoka,²⁹ no arhajskih nalaza ima s područja oko grčkog grada nastalog u 4. st. pr. Kr. u velikoj luci na sjevernoj strani Visa.³⁰ Grčku Issu osnivaju Sirakužani u doba Dionizija Starijeg, ali pojedinosti nisu poznate.³¹

Na samom otoku i oko njega nema uočljivih toponomastičkih tragova helen-skog razdoblja njegove povijesti. Iznimka bi moglo biti ime naselja Komiža.³²

U ranom 3. st. pr. Kr. Isejci su osnovali naseobinu u Lombardi na Korčuli, u nekom sporazumu s ilirskim prvacima, a moguće i u ozračju tadašnje moći epirskog vladara Pira koji je imao nadzor nad velikim dijelom Ilirije i nad čitavim otrantskim prostorom. Pretpostavlja se da je po prilici u isto vrijeme Isejcima pošlo za rukom razviti širi sustav veza s domaćim zajednicama srednje Dalmacije i osnovati manje naseobine u Trogiru i Stobreču.

TRAGURION (Τραγούριον: Strabon 2, 5, 20; 7, 5, 5 i dr.). Pretpostavlja se da bi ime Tragurija moglo biti grčko, odnosno da se radi o složenici od τράγος i ὄρος, ‘kozje brdo’. Mayer navodi analogije: Ακρούριον, Ανεμούριον (prema ἄκρον ‘vrh, šiljak’, ἄνεμος ‘vjetar’).³³ Pri tome se interpretacija oslanja i na ime obližnje gore Kozjaka, kao i na niz toponima grčkog podrijetla u užoj regiji. Valja ipak upozoriti i na teškoće. U nekim izvorima se ime bilježi kao Τραγούριον (Polibije, 32, 9, 2; grčki natpis iz Salone, RDGE 25) što slabi utemeljenost predložene etimologije. S druge strane, pomalo je čudno označavati gotovo ravni (polu)otočić između Čiova i kopna oronimom. Naposljetku i sam Kozjak se nalazi podalje, upravo u zoni koja u antici nije pripadala Traguriju, već velikoj domorodačkoj zajednici na mjestu koje se, barem od rimskog doba, zove *Siculi*. Također valja istaknuti da je Trogir jedno od najstarijih kontinuirano napučenih mjesta na Jadranu, pa je i ovdje moguće da se radi o nekom starijem imenu koje su Grci “prilagodili”.

²⁹ O razvoju i ulozi željeznodobnih središta na otocima V. Gaffney et alii 2002.

³⁰ M. Nikolanci 1973.

³¹ Podaci o dosadašnjim nalazima i bibliografija: B. Kirigin 1996.

³² P. Skok 1950, 194: izvedeno od grčkog imena Nikomedes; M. Suić 1994: od grčkog apelativa κόμη "selo" (u opreci prema gradu, Issi).

³³ A. Mayer 1957, 341–342; A. Mayer 1959, 118.

Druga isejska naseobina na kopnu, Epetij (*Epetion*), po svoj prilici nosi ime predgrčkog podrijetla.³⁴

3. JUŽNOJADRANSKA SKUPINA.

Posebnu pozornost zaslužuje skupina imena poznatih na južnom dijelu istočnog Jadrana. Plinije (*Nat. hist.* 3, 152) nam može poslužiti kao pouzdan vodič:

ab Issa Cor<c>yra Melaena cognominata cum Cnidiorum oppido distat XXV, inter quam et Illyricum Melite, unde catulos Melit<ae>os appellari Callimachus auctor est. XV ab ea VII Elaphites.

»Nakon Ise je Korkira nazvana *Melaena*, s knidskim gradom, udaljena 25 milja, a između nje i Ilirika je Melite, prema kojoj su, kako kaže Kalimah, nazvani melitejski psi. 15 milja od nje je 7 Elafita.«

Ovdje nailazimo na niz imena otoka koji nose izrazito grčki pečat.

CORCYRA NIGRA. Plinije je jedini izvor iz kojeg doznajemo da je na otoku Korčuli postojala knidska naseobina. Toj naseobini do danas arheolozi ne uspijevaju ući u trag,³⁵ no ako se oslonimo na tumačenja samih povijesnih podataka, doista se čini da je knidska kolonija mogla nastati najvjerojatnije u ranijem 6. stoljeću, jer jedino tada koincidira nekoliko pojava: Korkirani se osamostaljuju od Korinta, Knidani osnivaju naseobine na Zapadu, postoji povezanost Korkirana i Knidana. Prema toj tezi, moguće je pomisliti na to da je i samo ime gradu i otoku došlo u znak priznanja Korkiranima, s razlikovnim atributom Crna (ή Μέλαινα), motiviran šumom koja prekriva otok.

Inače se najčešće uzima da Krf i Korčula naprosto nose od starine isto ime, moguće drevnog mediteranskog podrijetla. No ovdje je zanimljivo tumačenje koje nudi Apolonije Rođanin (*Argonaut.* 4, 566–571).

αὐτὰρ ἔπειτ' ἐπὶ τῆσι παραὶ Κέρκυραν ἴκοντο,
ἔνθα Ποσειδάων Ἀσωπίδα νάσσατο κούρην,
ἠύκομον Κέρκυραν, ἐκάς Φλειουντίδος αἴης,
ἀρπάξας ὑπ' ἔρωτι μελαινομένην δέ μιν ἄνδρες
ναυτίλοι ἐκ πόντοιο κελαινῆ πάντοθεν ὕλη
δερκόμενοι, Κέρκυραν ἐπικλείουσι Μέλαιναν·

»... a zatim su iza njih stigli do kraja Kerkire gdje je Posejdon nastanio djevojku, kćer Asopovu Kerkiru, lijepe kose, daleko od Flijuntske zemlje, pošto ju je bio oteo zbog ljubavne želje; a ljudi mornari je iz mora gledaju kako se crni sa svih strana od tamne šume i zovu je Crna Kerkira.«³⁶

³⁴ A. Mayer 1957, A. Mayer 1959, 53: od IE. *ekwos 'konj'.

³⁵ D. Radić, B. Bass 2002.

³⁶ Prijevod R. Katičić 1995, 101–102.

Komentirajući ovo mjesto, Katičić prenosi ideju Wilamowitz-Moelendorffa prema kojem bi se predaja o Asopovoj kćeri Kerkiri prvotno smještala na Krfu (i mogla tumačiti kao trag korintskog utjecaja – Flijunt je u neposrednom susjedstvu Korinta); kako se otok Krf sve više identificirao s mitskom Sherijom, otokom Feačana, mogla se predaja prenijeti u Jadran, na drugu Korkiru (Kerkiru), Korčulu.³⁷

MELITE (Μελίτη; Pseudo Skilak 23 i dr.). Otok od grčkih pisaca prije rimskog carskog doba spominju Pseudo Skilak, 23 (Mlit), Agatemer, 23, i Apolonije Rođanin, 4, 572. Apijan (*Illyr.* 16) bilježi kaznene mjere protiv otočkih gusara koje je poduzeo Oktavijan, vjerojatno 35. g. pr. Kr. pustošeci otok i odvođeci stanovništvo u roblje.

Od rimskih pisaca već smo naveli odgovarajući pasus u Plinija (3, 152) koji se očevidno nadovezuje na utvrđenu geografsku tradiciju, dodajući spomen posebne vrste melitejskih pasa koje spominje Kalimah. Kasniji grčki izvori: Ptolemej (2, 16, 9) bilježi otok u popisu s koordinatama i smješta na karti na očekivanom mjestu; Stjepan Bizantinac (s. Μελίτη) kaže da je to otok između Epira i Italije i također spominje vrstu pasa imenovanih po otoku.

Posebnu skupinu čine itinerarski izvori. Antoninski itinerarij (odn. *Itinerarium maritimum*) navodi rutu *Corcyra – Melta* (520, 1; Korčula – Mljet) te *a Melta Epidaurus stadia CC* (520, 2; od Mljeta do Epidaura 200 stadija).

Peutingerova karta (7, 2) pak donosi ime *Meleda*, također smještajući otok na očekivanom položaju.

Ponekad se navodi da Mljet spominje i Anonim Ravenjanin (4, 24; 408, 20: *Malata*). S obzirom na mjesto u popisu otoka praktički je sigurno da se radi o liburnijskom otoku Molatu. No i ovaj spomen je ipak dragocjen.³⁸

Dva posljednja izvora su nam osobito zanimljiva, jer u oba, pored “klasičnih” oblika mjesnih imena ima znatan broj primjera uvođenja kasnijih odnosno vulgarnolatinskih likova. Moguće je da je u Itinerariju lik *Melta* nastao naprosto ispadanjem slova: *Mel(i)ta* (no v. o tome niže). Lik *Meleda* iz Peutingerove karte upućuje na glasovnu promjenu koja nije ostavila traga u kasnijem imenovanju otoka. Konstantin Porfirogenet (*De adm. imp.* 36) donosi o otoku više podataka. Spominje ga među otocima koje drže Pagani (Neretvani), i to kao Μέλετα, a zatim kao τὸ Μαλοζεάται što je očevidno etnik. Slijedeći pak tumačenje da je otok iz predaje o putovanju sv. Pavle Mljet, a ne Malta, Konstantin, vjerno prenoseći ime otoka iz izvora, donosi klasično Μελίτη.

³⁷ R. Katičić 1995, 404–405.

³⁸ Usp. A. Mayer 1957, 218.

I u ovom slučaju se smatra da je riječ o imenu koje potječe iz paleomediteranskog kruga. To nije isključeno, tim prije što na samom istočnom Jadranu ima sličnih imena (npr. *Malata* – Molat; *Melta*, predio u Zadru), a sličnih imena ima i drugdje po Sredozemlju, pri čemu se u krugu grčkog jezika i grčkog utjecaja naslućuje povezivanje s μέλι, -ιτος. ‘med’, odnosno s imenima poput Μελίτη. Iako je dakle vjerojatno da se izvorno radi o predgrčkom imenu, ipak mi se čini umjesnim pretpostaviti da je klasični oblik Melite nastao pod utjecajem Korkirana. Kao što je već spomenuto u vezi s Hilejcima, Melita se na Korkiri posebno štovala, o čemu svjedoči osobito oronim Μελιτήιον ὄρος, Apolonije Rođanin, *Argonaut.* 4, 1150).³⁹

Prema Mayeru, današnji hrvatski lik imena proistječe iz (kasno)antičkog *Melt-⁴⁰, što bi ukazivalo na to da oblik imena koji nam je predan u Pomorskom itinerariju (*Melta*) možda ipak prenosi izgovor koji, u najmanju ruku, traje kao inačica do konca antike.

ELAPHITES. Ime spomenuto jedino u Plinija oživjelo je u novom vijeku kao učena zemljopisna oznaka za otočki skup koji se proteže od kraja poluotoka Pelješca na sjeveru do Dubrovnika. Sedam Plinijevih otoka bi moglo biti tamošnjih sedam većih otoka: Olipa, Jakljan, Šipan, Koločep, Lopud, Ruda i Lokrum; razumljivo, moguća su i drukčija tumačenja.

Prema Skoku, Plinijev oblik valja razumjeti kao *Elaphitides. Ime bi označavalo otoke koji su poznati po jelenima (gr. ἔλαφος ‘jelen’). Srodnih imenovanja ima u antičkoj grčkoj toponimiji, pa i u imenovanju otoka. Načelno je i ovdje moguće pretpostaviti da grčko imenovanje naprosto slijedi imenovanje u domorodačkom jeziku. P. Šimunović upozorava na oronim *Brač* na Koločepu, glasovno podudaran s imenom otoka koje je u antici potvrđeno kao *Brattia* i sl.⁴¹

Što se tiče imena pojedinih otoka unutar ovog skupa, s grčkim utjecajem su povezana imena Lopuda, Koločepa i Šipana.

Za LOPUD se pomišljalo da je u vezi s grčkim *elaphopodes* (ἐλαφόπους ‘koji ima jelenju nogu’), no prijedlog se ne čini utemeljen. Mayer je predložio tumačenje Schwyzera prema kojemu bi se ime izvodilo od ἐλαφόβοτα ‘koji hrani jelene’, analogno imenu otočića i luke *Sybota* (Σύβοτα) uz epirsku obalu (sy- ‘svinja’, *botes*).⁴² Tako bi otok nosio ime koje je semantički povezano s imenom čitava skupa.⁴³

³⁹ Usp. u R. Katičić 1995, 98.

⁴⁰ A. Mayer 1957, 224–225.

⁴¹ P. Skok 1950, 229; P. Šimunović 1986, 97.

⁴² A. Mayer 1957, 133–134.

⁴³ P. Šimunović 1986, 97.

Podrijetlo imena najvećeg otoka, ŠIPANA (22), Skok izvodi najprije od γύπανον ‘orlovsko gnijezdo’;⁴⁴ kasnije pomišlja na grčko γύψ ‘orao’, s latinskim nastavkom *-anus*.⁴⁵ Daljnje glasovne promjene do oblika *Šipan*, potvrđenog u srednjem vijeku mogu se objasniti.⁴⁶ Imenovanje je motivirano visokim stijenama koje zarubljuju otok prema pučini.

Grčkog podrijetla bi moglo biti ime otoka KOLOČEPA – *Kalamote* (23). Za ovo drugo ime podrijetlo bi se tražilo u gr. κάλαμος ‘trska’, s pretpostavljenom tvorbom u latinskom: *calametum* ‘trstik’⁴⁷ ili *calamatus* ‘bogat trstikama’, od čega hrv. *kolómat* ‘pleter ili kamena ograda oko gumna’.⁴⁸ No oblik Koločep nije uvjerljivo objašnjen.

Uza sav oprez koji je u proučavanju ovakvih pojava nužan, ipak se čini da je grčki utjecaj na južnom dijelu pojasa razmjerno jak. Tom dojmu pridonose i dva ojkonima na obali, *Ragusium* i *Epidaurum*.

RAGUSIUM. Kao što je poznato, najstarija naseobinska jezgra Dubrovnika nalazi se na hridini koja je nekada bila odvojena od kopna morskim zatonima i blatom, pa je u neku ruku i ta hrid u starom vijeku mogla biti shvaćena kao otok. U svakom slučaju, s obzirom na luku s mogućnošću zaklona i izvlačenja brodova, pa i na prirodnu pogodnost za obranu, mjesto je vjerojatno steklo izvjesno značenje za pomorce koji su plovili južnojadranskom priobalnom rutom.

Ime je potvrđeno prvi put u kasnoj antici kao *Ragusium*.⁴⁹ Nakon što je R. Katičić jasno pokazao potpunu neutemeljenost tradicionalnih etimologija imena,⁵⁰ M. Kravar je vrlo uvjerljivo obrazložio izvođenje imena iz grčkog jezika.⁵¹ Po njemu bi ime otočića *Ragusa* bilo »femininum supstantiviranoga pridjeva παρόεσσα > παροῦσα(σα), sc. νῆσος, tj. ‘otok pun pukotina, rasjelina, škrapa i sl.’«. ⁵² Kravar je pokušao pružiti i okvir povijesnog objašnjenja, navodeći »da je nekakvo naselje na dotičnom mjestu moglo postojati još iz rane antike, možda

⁴⁴ P. Skok 1925, 83.

⁴⁵ P. Skok 1950, 236.

⁴⁶ Promjena vjerojatno analogna onoj koja je dovela do dubrovačkog toponima *Šumet* (tal. Zoncheto, od *iunicetum): usp. Ž. Muljačić *Rad JAZU* 327, 269. V. prikaz problematike u P. Šimunović 1986, 97–98.

⁴⁷ K. Jireček, *Romanen* 1, 89.

⁴⁸ P. Skok 1950, 234.

⁴⁹ S. Čače, “Kozmografija” Anonima Ravenjanina i počeci Dubrovnika, *Dubrovnik*, 8, 4, Dubrovnik 1997., 84–94.

⁵⁰ R. Katičić, *Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo*. Tragom najstarijih dubrovačkih zapisa, *Uz početke hrvatskih početaka* (= *SHP*, ser. III., 18, Split 1990, 5–38), Split 1993., 131–160.

⁵¹ M. Kravar 1994., 77–87.

⁵² M. Kravar 1994, 85.

kao staro grčko sidrište ... iz kojeg se kasnije, u rimsko doba, Epidaur vidio kao *civitas*... A kad se nakon propasti te rimske kolonije gradski život prenio na hri-doviti otočić zvan *Ραγοῦσ(σ)α, to se staro, geografsko ime osjećalo s vremenom sve manje prikladno težeći da se zamijeni sociološki obilježenim Ρα(γ)ού-σιον /*R(h)agusium* kao oznakom za utvrđeni grad.«⁵³

Određene ograde u Kravara mogu se otkloniti, jer je prema arheološkim nalazima posve izvjesno da je barem u helenističko doba na mjestu najstarije jezgre Dubrovnika postojala naseobina, te da je mjesto bilo napučeno i kasnije, pod rimskom vlašću.⁵⁴ Stoga, prihvaćajući grčku etimologiju, prelažemo sljedeću hipotezu:

(1) mjesto, koje je inače moralo imati neko domaće ime, dobija alternativno ime grčkoga podrijetla poniklo u kontekstu grčkih pomorskih imenovanja u nepoznato vrijeme;

(2) zbog relativno skromna značenja naseobine, uz pripadanje ageru Epidaura, u sklopu stabiliziranja jedinstvene toponimije u okvirima rimske provincije, prevagu odnosi grčko imenovanje, u latiniziranom obliku *Ragusium* (kako je u Ravenjanina).

EPIDAURUM. Epidaur se prvi put spominje u Cezara u vezi s događajima početkom 47. g. pr. Kr. Tada se u Epidauru našla cezarovska posada koju su opsjeli pompejevci pod Markom Oktavijem. Iznenadni dolazak brodovlja pod Cezarovim vojskovođom Publijem Vatinijem spasio je napadnute u Epidauru. Ovaj detalj nam je zanimljiv ponajviše stoga što se čini da je Epidaur, premda se ne spominje u starijim izvorima, bio jedno od domorodačkih središta⁵⁵ koja je posebno u ranijem 1. st. pr. Kr. privuklo određeni broj rimskih doseljenika koji su tijekom Cezarove uprave 58.–50. g. pr. Kr. uživali jaku podršku.

Imajući to u vidu, a u nedostatku pouzdanih arheoloških podataka, reklo bi se da je ime grada, unatoč dojmu da je riječ o toponimu “presađenom” iz Grčke, najvjerojatnije ipak podrijetlom iz domaćeg jezika i, u nekoj mjeri, podešeno imenu slavnijeg grčkog grada.

Tomu u prilog možda govori kolebanje u bilježenju imena. Oblici s osnovnim dijelom *Epidaur-* nešto su zastupljeniji: imaju ih Cezar (*bell. Alex.* 44: *Epidaurum*), Plinije (3, 143; 144: *Epidaurum*), Ptolemej (2, 16, 3: Ἐπίδαυρος), te natpis CIL III 12695 iz Dokleje.

Oblici s osnovnim dijelom *Epitaur-* potvrđeni su u prosječno kasnijim vrelima, no čini se da se radi o potvrđama koje zaslužuju poseban osvrt. U vojničkoj di-

⁵³ M. Kravar 1994, 86.

⁵⁴ Raspon i značaj arheoloških nalaza starijih od početaka srednjeg vijeka: I. Žile 1997.

⁵⁵ O predrimskim arheološkim nalazima iz Cavtata i okolice P. Lisičar 1966.

plomi iz 71. g. po Kr. iz Salone (CIL XVI 17) čitamo *Epitaur(o)*: premda se radi o ispravama koju izdaje vojna vlast, u diplomama nije rijetkost naći imena u oblicima koji se koriste u svakodnevici. Stoga ovu usamljenu ranu potvrdu doista valja uzeti kao potkrepu hipotezi da je lik *Epitaur-* stvarno bliži izvornom imenu grada.

U izvorima iz kasne antike odnosno ranobizantskog doba izrazito preteže upravo ovaj lik: *Epitaurum id est Ragusium* (Ravenjanin 4, 16)⁵⁶; *ecclesiae Epitauritanae* (akti crkvenog sabora u Saloni, 530.). Drukčije kod Prokopija: ἑξ Ἐπιδαύρου (Bell. Goth. 1, 7), za kojega je ipak vjerojatno da se oslanja na "službeni" oblik imena. Nešto slično se da zaključiti i za koncilske akte iz 597 (*Epidauro*).

Na koncu je znakovito da je srednji vijek prihvatio upravo osnovu *Epitaur-*: Πίταυρα u Konstantina Porfirogeneta (*de adm. imp.* 29), *Epitavrъ* (Cod. dipl. IV., 534 – 1253. g.). Budući da se srednjovjekovni oblici najčešće oslanjaju na govorni jezik, smijemo pretpostavljati da se grad "oduvijek" zvao, približno, *Epitaurum*, a da je inačica s *-d-* posljedica utjecaja grčkog predloška.

***

Kao što se može zaključiti iz izloženog, pri današnjem stupnju evidencije i proučenosti tragova grčkog utjecaja na istočnojadransku toponimiju u ranijoj antici, raspoložemo u cjelini vrlo škrtim obavijestima. Naslućujemo da su Grci upoznajući istočni Jadran stvorili do neke mjere cjeloviti sustav imenovanja važnijih "objekata", najvećim dijelom preuzimajući domaća imena i prilagođavajući ih, u većoj ili manjoj mjeri, svojem jeziku.

Promatrajući prostornu raspodjelu mjesnih imena za koja je izvjesno ili barem vrlo vjerojatno da su grčkoga podrijetla s obzirom na uvodno spomenuti horizont ranijeg rimskog razdoblja, vidljivo je da grčke tragove nalazimo ponajprije na srednjem i južnom dijelu našeg primorja. To se podudara s područjima koja su bila najduže pod izravnim grčkim utjecajem, ali je svakako zanimljivo da se grčka imena odnosno imena oblikovana u grčkom jeziku prihvaćaju u fazi ustaljivanja toponimije pod rimskom vlašću. Čini se da je na ovo ponajviše utjecala raširenost uporabe grčkog jezika kao općeg sredstva komunikacije na južnoj polovici istočnog Jadrana u razdoblju helenizma – što se ovdje velikim dijelom preklapa s ranim razdobljem rimske dominacije u 2. i 1. st. pr. Kr. Grčki jezik, kako se čini, nije imao takvu ulogu sjevernije od Diomedova rta (rt Ploča), gdje grčka imenovanja ostaju isključivo u krugu grčke (i općenito antičke) učene predaje.

⁵⁶ Tumačenje navoda: S. Čače 1993, 394 i d.; usp. S. Čače 1977. U Ravenjanina nisu rijetki "proboji" vulgarnog latiniteta u popise mjesnih imena, što se objašnjava očevitim kasnoantičkim interpolacijama u itinerarsko-kartografske predloške ranijeg rimskog razdoblja.

LITERATURA I IZVORI

KRATICE

RFFZd – Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar

VAHD – Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

- Batović, Š. 1984. Contribution aux études de la céramique corinthienne sur la côte orientale de l'Adriatique, *VAHD*, 77, Split 1984.
- Beaumont, R.L. 1936. Greek influence in the Adriatic before the fourth century B.C., *Journal of Hellenic Studies*, 56, 1936., 159–204.
- Bérard, J. 1957. *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité, l'histoire et la légende*, Paris 1957.
- Berti, F.; P. G. Guzzo 1993 (eds.). *Spina. Storia di una città tra Greci ed Etruschi*, Ferrara 1993.
- Bilić-Dujmušić, S. 2002. The archaeological excavations on Cape Ploča, u: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin 2002, 485–497.
- Boardman, J. 1980. *The Greeks Overseas*, London 1980.
- Boeglin, Y. E. 1960. Hvar, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 26, 1960., 264–271.
- Boeglin, Y. E. 1962. Lesina, *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske*, 4–5, Novi Sad 1962., 34–41.
- Bojanovski, I. 1974. *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela ANU-BiH, Knj. 47 (CBI, knj. 2), Sarajevo 1974.
- Braccesi, L. 1992. Diomede, Antenore e lo spazio Adriatico, V. Manfredi, L. Braccesi, *Mare greco. Eroi ed esploratori nel Mediterraneo antico*, 1992., 171–193.
- Brunšmid, J. 1898. *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Abhandl. des arch.-epigr. Seminärs der Univ. Wien, H. XIII, Wien 1898.
- Cambi, N., S. Čače, B. Kirigin 2002 (ur.). *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana – Greek influence along the East Adriatic coast*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. god. u Splitu (Biblioteka Knjiga Mediterana 26, Književni krug), Split 2002.
- Coppola, A. 1989. Siracusa e il Diomede Adriatico, *Prometheus*, 14/3, Firenze 1989., 221–226.
- Coppola, A. 1990. Benevento e Argirippa: Pirro e la leggenda di Diomede, *Athenaeum*, 78, 1990., 527–531.
- Čače, S. 1993. Civitates Dalmatiae u “Kozmografiji” Anonima Ravenjanina, *Diadora*, 15, Zadar 1993., 347–439.
- Čače, S. 1997. Promunturium Diomedis (Plin., Nat. hist. 3, 141), *RFFZd*, 35 (22), Zadar 1997., 21–44.
- Čače, S. 1997. “Kozmografija” Anonima Ravenjanina i počeci Dubrovnika, *Dubrovnik*, 8, 4, Dubrovnik 1997., 84–94.

- Čače, S. 2002. Corcira e la tradizione greca dell'espansione dei Liburni nell'Adriatico orientale, u: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin 2002, 83–100.
- D'Ercole, M. C. 2000. La légende de Diomède dans l'Adriatique préromaine, Ch. Delplace, F. Tassaux (eds.), *Les cultes polythéistes dans l'Adriatique romaine*. Séminaire Bordeaux 1997 (Ausonius, Études 4), Bordeaux 2000., 11–26.
- Doria, M. 2002. Toponomastica greca sulle isole quarnerine, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, N. S., 50 (102), Trieste 2002., 471–484.
- Finley, M. I. 2000. Myth, memory and history, *The Use and Abuse of History*, London (Pimlico) 2000. (1. izd. 1975.), 11–33.
- Gaffney, V. et alii 2002. Secret histories: the pre-colonial archaeological context for Greek settlement of the central Adriatic islands, u N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin 2002., 25–50.
- Katičić, R. 1990. Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo. Tragom najstarijih dubrovačkih zapisa, *Starohrvatska prosvjeta*, 18, Split 1990., 5–38 (= *Uz početke hrvatskih početaka*, Split 1993., 131–160).
- Katičić, R. 1995. *Illyricum mythologicum*, Zagreb 1995.
- Kirigin, B. 1990. The Greeks in Central Dalmatia, *Greek Colonists and Native Populations*. Proceedings of the First Austr. Congr. of Class. Archaeology in honour of Em. Prof. A.D. Trendall. Ed. J.-P. Descoeudres, Canberra – Oxford 1990., 291–321.
- Kirigin, B. 1996. *Issa. Grčki grad na Jadranu*, Mala knjižnica MH, IV., 21, Zagreb 1996.
- Kirigin, B. – S. Čače 1998. Archaeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic, *Hesperia*, 9, Roma 1998., 63–110.
- Kravar, M. 1994. Oko toponima Ragusa za Dubrovnik, *Folia onomastica Croatica*, 3, Zagreb 1994., 77–87.
- Lisičar, P. 1951. *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje 1951.
- Lisičar, P. 1966. Prilozi poznavanju Epitaura, *RFFZd*, 4, Zadar 1966., 25–43.
- Lisičar, P. 1973. Cenni sulla ceramica antica, *Archaeologia Jugoslavica*, 14, Beograd 1973.
- Malkin, I. 1984. Religion and the Founders of Greek Colonies, Ann Arbor 1984.
- Malkin, I. 1994. Myth and Territory in the Spartan Mediterranean, CUP, Cambridge 1994.
- Mason, H. J. 1995. The end of Antissa, *American Journal of Philology*, 116, 3, Baltimore 1995., 399–410.
- Mastrocinque, A. 1996. Greci e Illiri al tempo di Dionisio di Siracusa, A. Aloni, L. de Finis (ur.), *Dall'Indo a Thule: i Greci, i Romani, gli indigeni, Labirinti*, 24, Trento 1996., 353–362.
- Mayer, A. 1957/1959. *Die Sprache der alten Illyrier*, I/II, Wien 1957/59.
- Nikolanci, M. 1973. Arhajski import u Dalmaciji, *VAHD*, 68, Split 1973., 89–118.
- Nikolanci, M. 1989. O Liburnu Joniju, *VAHD*, 82, Split 1989., 13–34.
- Nikolanci, M. 1989a. Paros, Pityeia-Pityussa i Anchiale u jadranskoj Iliridi, *VAHD*, 82, Split 1989., 35–62.

- Nikolanci, M. 1989b. Zur Identifizierung der Insel Tauris in der Adria, *VAHD*, 82, Split 1989., 117–120.
- Nikolanci, M. 1999. Crateae – Celadussae, *VAHD*, 90–91, Split 1999., 89–99.
- Radić, D., B. Bass 2002. u: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin 2002., 289–302.
- Skok, P. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I – II, Zagreb 1950.
- Suić, M. 1977. Pharos – Hvar – Quara, *Živa antika*, 27, Skopje 1977., 161–170.
- Suić, M. 1994. Biševo – (Modra) Špilja – Komiža, *VAHD*, 86, Split 1994., 119–124.
- Suić, M. 1995. Ime otoka i grada Hvara, *Otok Hvar*, Matica hrvatska, Zagreb 1995., 93–96.
- Šimunović, P. 1986. *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split 1986.
- Vernant, J.-P. 1974. *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris (F. Maspero/Textes à l'appui) 1974.
- Wilkes, J. J. 1969. *Dalmatia*, London 1969.
- Wilkes, J. J. 1974. The Boundary Stones in Roman Dalmatia, *Arheološki vestnik*, 25, 1974 (1976)., 258–271.
- Žile, I. 1997. Naselje prije Grada, *Dubrovnik*, 8/4, Dubrovnik 1997., 97–123.

On earlier Greek place names of the East Adriatic

Summary

Greek elements of the East Adriatic toponymy belong to at least three different horizons: (1) an earlier horizon, preceding the Roman conquest, corresponding to constantly growing Greek influence on native population, particularly from the 6th cent. BC on, together with foundations of several Greek colonies; (2) the second one, corresponding to the presence of the Greek-speaking element in the area under Roman Empire; (3) the third one, corresponding to the Early and Middle Byzantine periods, reflecting political, economic and cultural relations that endured up to the 12th century.

The author considers several aspects of the Greek elements in the East Adriatic toponymy relating to the first horizon only.

At first it is important to note the fact that Greeks never occupied any considerable region of the area. Before the coming of Greeks the East Adriatic zone was occupied by several different native languages and it seems that the Greek has rather gradually conquered its position as a language of common use: this happened hardly before the advanced Hellenistic era (mid 3rd – 2nd cent. BC).

During their early navigations through the Adriatic Greeks made some kind of a system naming the places. Mostly they used the existing native names: some

were simply adapted to their language, some were “translated”, while rather scarce number of places, almost all small or lesser islands lying along the main navigation routes, got their names from Greek mythology (e.g. *Diomedei* islands – modern Palagruža Island, with archeological evidence for the cult of the hero Diomedes, 6th-1st cent.BC).

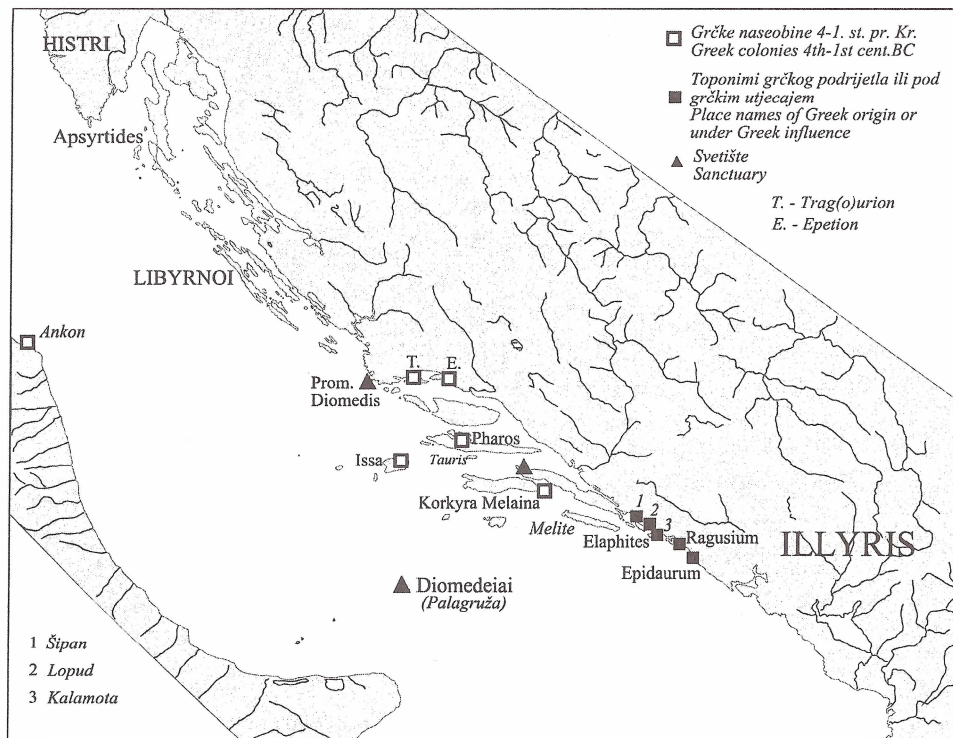
The Greek colonization of the earlier part of the 4th century BC produced only two poleis that survived: *Pharos* on the island of Hvar (settled by Parians of the Aegean) and *Issa* on the island of Vis (Syracusan colony). These foundations in the central Dalmatian Archipelago stimulated new developments from the last decades of the 4th century on. During the Hellenistic period the native societies opened to the ever growing trade with the overseas.

New situation is reflected in a series of place names that are or could be of Greek origin; besides *Pharos* and *Herakleia* founded in the 4th cent. BC, there are neonyms such as: *Tauris* (near Hvar Island), *Elaphites* (the archipelago near Dubrovnik, Pliny), *Lopud* (<*elaphobota>), *Šipan* (<*gypanon>), *Koločep-Kalamota* (<*kalamos>), *Ragusa*, *-ium* (=Dubrovnik, <*ragousa>); there is also the name of the most important city of the southern part of Roman Dalmatia, *Epidaurum*: its name could be (native?) *Epitaurum*, slightly changed under Greek influence.

The author emphasizes the importance of the process that took place mostly from the very end of the 1st cent. BC to the middle 2nd cent., that is under Roman rule and with the Latin ever more dominant. The Roman administration systematically practised the land surveying (cadastre), built up a network of roads controlled and maintained by the state, produced a meticulous statistic evidence needed to organize land-taxing, recruiting etc. For the first time there has been all along the East Adriatic only one dominating language and the efforts to constitute a unique, (almost) official lists of place-names. From the other side, the greatest part of our evidence of place names in the Antiquity belongs to the sources of the Roman period. These facts are highly relevant for the studies of pre-Roman toponomastic strata. The inclusion/non-inclusion of place names belonging to different co-existing languages prior to Roman occupation makes possible further researches of the social and linguistic history of the area.

Ključne riječi: istočni Jadran, toponimija, antika, Grci

Key words: East Adriatic, toponymy, Antiquity, Greeks

*Rana grčka prisutnost na Jadranu
(7. - 5. st. pr. Kr.)
The early Greek presence in the Adriatic
(7th - 5th centuries BC)*

